

ALMA BRAZIONIENE

APIE MARGINALIJAS KAIP KNYGŲ PREKYBOS ISTORIJOS ŠALTINĮ

Marginalijos — tai pastabos knygų parašėse (lot. margo, inis — pakraštys). Jos gali būti atspausdintos už teksto skilties formato ir aiškinti neaiškius žodžius, išskirti pastraipas, anotuoti tam tikrą teksto vietą. Ranka rašytos pastabos knygų parašėse taip pat vadinamos marginalijomis. O dar platesne prasme, marginalijomis vadinami visi rankraštiniai įrašai bet kurioje knygos vietoje, palikti skaitytojų per visą knygos egzistavimo laikotarpį nuo jos išspausdinimo iki patekimo į dabartinę saugojimo vietą. Apie vieną rankraštinųjų įrašų grupę — proveniencinius, arba kilmės, įrašus, fiksuojančius knygos savininką ir nurodančius knygos keltą į biblioteką, yra rašyta D. Kauno¹, V. Kisarausko², N. Feigelmano³ darbuose, juos daug yra tyrinėję rusų, lenkų, latvių knygotyrininkai⁴. O apie marginalijas, kaip rankraštes pastabas knygose, atskirų publikacijų Lietuvoje nebuvo. Šitai suprantama, nes marginalijų tyrinėjimai galimi tik išsamiai moksliskai aprašius bibliotekų senųjų knygų fondus, sukūrus platų informacinį-bibliografinį aparatą. Viso to kol kas dar neturime. Nemaža proveniencijų kartoteka (apie 2 tūkst. kortelių) yra sukaupta Lietuvos mokslų akademijos bibliotekoje. Gaila, kad, kaupiant kartoteką, buvo orientuojamasi žymėti vien tik knygos provenienciją. Visos kitos rankraštinės pastabos daug kur liko neužfiksuotos. Vilniaus universiteto bibliotekos Senų spaudinių skyriuje tokia kartoteka tik formuojama. Marginalijos kruopščiai sužymėtos N. Feigelmano parengtuose kataloguose⁵.

Pasižiūrėkime, kaip marginalijose atsispindi knygų pirkimo kainos. Visuose Lietuvoje saugomuose inkunabuluose (jų yra 453)⁶ įrašų, kuriuose būtų užfiksuota knygos pirkimo kaina, tėra tik 7. Nė vieno iš jų nėra XV a., t. y. inkunabulų leidimo amžiaus. XVI a. rašyti 3, XVII a. — 2,

¹ Kaunas D. Knygos ženklas — įrašas // Naujos knygos. V., 1980. Nr. 9. P. 38—40.

² Kisarauskas V. Lietuvos knygos ženklai, 1518—1918. V., 1984. P. 7—11.

³ Feigelmanas N. XVI—XVII a. knygų proveniencijos ir jų mokslinė reikšmė // Iš Lietuvos bibliotekų istorijos. V., 1985. P. 13—16.

⁴ Поздеева И. В. Записи на старопечатных книгах кирилловского шрифта как исторический источник // Федоровские чтения, 1976: Читатель и книга. М., 1978. С. 39—54.

Шведова М. М. Маргиналии на книгах Новодевичьего монастыря (17—19 в.в.) // Археографический ежегодник за 1985 г. М., 1986. С. 86—88.

Sipaylo M. O metodzie badan proveniencyjnych starych drukow // Z badan nad polskimi ksiegozbiarami historycznymi. Z. 1. Warszawa, 1975. S. 9—30.

Клекере И., Шинко С. Читательские записи 1856—1870 г. в латышских книгах // Из истории латышской книги. Рига, 1988. С. 96—109.

⁵ Feigelmanas N. Senoji lietuviška knyga Vilniaus universitete. V., 1959; Feigelmanas N. Lietuvos inkunabulai. V., 1975.

⁶ Feigelmanas N. Lietuvos inkunabulai. P. 307.

XVIII a. — 2. Įdomiausias iš visų įrašų, be abejo, yra XVI a. Mažosios Lietuvos kultūros veikėjo, giesmių parengėjo Aleksandro Raduinionio įrašas Augustino Aurelijaus knygoje „Sermones“ (Bazelis, 1494): „*Emptus viginti quattuor grossis. Possesor eius Alexander Radunis. lithuan. 1541*“ (Pirkta už 24 grašius. Savininkas Aleksandras Raduinionis, lietuvis, 1541.“ VUB Ink. 218). Šis pirmasis Augustino Aurelijaus raštų tomas nupirktas, aišku, dar Vilniuje, kai A. Raduinionis 1540—1542 m. iškė A. Kulviečio mokyklą, nes Karaliaučiuje A. Raduinionis buvo imatrikuluotas 1546—1547 m.⁷ Į Karaliaučių šio tomo jis taip ir neišsivežė, knyga pateko į Pašiausės jėzuitų vienuolyną, XVIII a. buvo Tytuvėnų bernardinų vienuolynė, o jau iš ten atsidūrė Vilniaus viešojoje bibliotekoje⁸. Ji įsigyta už 24 grašius — tikrai nepigiai. XVI a. už 48 grašius galima buvo pirkti 3—6 avinus, jautis kainavo 100—120 grašių⁹.

Kitame inkunabule (Wimpina K. Congestio textum. Leipzig, 1498. VUB Ink. II—453L) įrašyta: „*Emptus sex grossis*“. Kas pirkto, kur — nepasirašė. Palyginti su kitomis knygų kainomis, ši knyga gana pigi, gal kad plonesnė, neįrašta. Tuo tarpu Tomo Akviniečio „Opuscula“ (Venezia, 1490. VUB Ink. 148) kažkoks vienuolis dominikonas Valerijonas 1626 m. įsigijo iš kito vienuolio Minske už 30 aukšinių („*Frater Valerianus Camion. apud V.P.F. Nicolaum Dunaravien. 30 floren. emit Minsci 1626*“). Solidi, stora, senais gotikinio stiliaus viršeliais knyga buvo tikrai brangi. Be to, inkunabulas pirktas, praėjus pusantro šimto metų nuo jo spausdinimo: gal jau buvo suvokiama ir knygos istorinė vertė, nes Europoje XVII a. inkunabulai tampa ir kolekcionavimo objektu. O štai kažkoks Venskevičius XVII a. leista knygą nusipirko ir už 2 florinus („*Ex libris Georgii Weckiewicz emptus florenis 2 hic liber*“). Tai P. Hartungo „Contiones“ (Köln, 1700) — stora 4° knyga (VUB III — 19430).

Visi kiti čia aptariami įrašai — jau XVIII a. Štai „Nowy dykcyonarz historyczny...“ (Warszawa, 1783) įrašti 8 tomai kainavo 120 zlotų (auksinų) — įrašs fiksuotas Mokslų akademijos bibliotekos kartotekoje (L—18/1234/1). Savininkas nepasirašęs, tik kruopščiai suskaičiavęs kiekvieno tomo pirkimo ir įrašimo išlaidas. Tai, matyt, viena iš brangiausių knygų XVIII a. — Sveičiamojame epochoje, kai knygų kainos labai skyrėsi: buvo leidžiamos ir labai brangios, ir labai pigios knygos (elementoriai, katekizmai, įvairios brošiūros) priklausomai nuo knygos paskirties, popieriaus, įrašimo. Palyginimui: XVIII a. jautis kainavo iki 70 aukšinių, alaus gorčius — 4 grašius, Krokuvos laikraščio numeris — 5 grašių¹⁰.

Įdomu, kad to paties žodyno 8 tomas yra įžymėjęs kitas savininkas — XIX a. pirmosios pusės lietuvių mokslininkas, kultūros veikėjas Jurgis Pabrėža (1771—1849). Jo asmeninės bibliotekos dalis saugoma Vilniaus universiteto bibliotekos Senų spaudinių skyriuje. Iki Antrojo pasaulinio

⁷ Erler G. Die Matrikel der Albertus-Universität zu Königsberg i Pr. Leipzig, 1910. Bd. I. S. 6.

⁸ Plačiau apie šios knygos likimą žr. Feigelmanas N. Lietuvos inkunabulai. P. 40.

⁹ Vladimirovas L. Knygos istorija: Viduramžiai. Renesansas. XVI—XVII a. V., 1979. P. 382.

¹⁰ Encyklopedia wiedzy o książce, Wrocław i i., 1971. P. 375.

karo ji buvo Kauno Vytauto Didžiojo universitete. Po karo, gabenant knygas į VUB, buvo išsklaidyta, ir tik apie 1966 m. bibliotekos darbuotojai A. Vojevodskaitė, N. Feigelmanas, vėliau E. Ulčinaitė pradėjo atrinkinėti J. Pabrėžos knygas iš bendrųjų fondų. Dabar žinoma 101 knyga, o Kaune jų buvę keli šimtai. Knygų kainų marginalijų požįūriu J. Pabrėžos kolekcija unikali: kiekvienoje knygoje kruopščiai įžymėta, kiek ji kainavusi. Pavyzdžiui, „Compendium medicum...“ (S. I., 1725) kainavo 4 lenkiškus zlotus, H. Strojnovskio „Nauka prawa...“ (Wilno, 1785) — 7 zlotus ir 15 grašių, „Dykcyonarz powszechny medyki, chyrurgii...“ (Warszawa, 1790) vienas tomas — 13 lenkiškų zlotų, B. Jundzilo „Zoologijos...“ (Wilno, 1807) trys tomai — 3 sidabro rublius, K. Kliuko „Roslin potrzebnych...“ (Warszawa, 1777) vienas įrištas tomas — 7 lenkiškus zlotus. Nė viena knyga neliko neįvertinta. Net jeigu ji dovanota, jos vertė išreiškiama pinigais. Pavyzdžiui, „Hic tomus apreciatus plus minus quatuor rublium argenti, gratis concessus ab Illmi Magnifico Dno Simone Dowkont Juris doctore“ (Šis tomas, įkainotas daugmaž 4 sidabro rubliais, veltui gautas iš didžiai gerbiamo pono teisės daktaro Simono Daukanto) — apie knygą „Compendium florae Germaniae“ (Nürnberg, 1825). O minėtasis aštuonių tomų „Nowy dykcyonarz historyczny...“ (Warszawa, 1783—1787), kurio kaina (120 zlotų) įrašyta Mokslių akademijos bibliotekos proveniencijų kartotekoje, J. Pabrėžai kainavo: neįrišti tomai — 25 sidabro rublius 75 kapeikas, įrišti — 29 sidabro rublius 75 kapeikas, o kiekvienas tomas atskirai — po 3—4 rublius. Viskas kruopščiai surašyta („Z Xiąg Ambrozego Jerzego Pabręza. Cena Dziela całego w Osmiu tomach; nieoprawnego Rub. sr. 25 kop. 75 — opravnego Rubli sr. 29 kop. 75. Tom II kosztuje: nieoprawny rubli sr. 3 kop. 6 — opravny Rubli sr. 3 kop. 56. Tom V kosztuje: nieoprawny Rubli sr. 2 kop. 99 — opravny Rubli sr. 3 kop. 49. Tom VI kosztuje: nieoprawny Rubli sr. 2 kop. 73 — opravny Rubli sr. 3 kop. 23“, VUB Pb 145—146). Rublio perkamoji galia 1837 m. buvo šitokia: rugių pūdas kainavo 2 rub. 50 kap., kviečių — 4 rub. 30 kap., šieno vežimas — 1 rub., linų — 1 rub. 15 kap.¹¹, pieno kibiras — 20 kap.¹², metų meitėlis — 3 rub., sandomo dvaro berno alga per metus — 24 rub.¹³ Vadinasi, knygos ir tuo metu buvo labai brangios, J. Pabrėžai — taip pat, nes jos įsigytos nelengvai. Stai J. Franko „Praxeos medicae universae...“ (Leipzig, 1828) du tomas J. Pabrėža pirkęs už 7 rub. Jis rašo, kad 4 rub. turėjęs iš seno, o 2 rub. 40 kap. gavęs už penkerias laikytas Kretingoje mišias („Duo libri Josephi Frank novae editionis eiditi Lipsiae. Primus Anno 1829 secundus Anno 1832. Quia plures inventi Lipsiae non sunt. Totum opus constat Thaleros 7 e quibus apud me ab antiquis manent 4 rubliones. Pr. Pabrez. Pro duos Thaleros et quatuordecim Argenteos groseos qua mihi debet ratione hujus operis. Pr. Pabrez Kretingae absolvere dignabitur. 1mo Missam cantatam pro afflictis recens Catholica. 2do Missas 4 lectas pro animabus. Et sic implebitur omnis Obligatio. Opus autem praesens erit proprietatis

¹¹ Lietuvos TSR istorijos šaltiniai. V., 1955. T. 1. P. 360.

¹² Ten pat. P. 448.

¹³ Ten pat. P. 445.

Pr. Pabrez. Obligationes istae iam sunt peracatas per Sacerd. Pabrez“, VUB Pb 163). Šitie J. Pabrėžos tomeliai — dabar didžiulis turtas, tik jau kultūrine prasme, nes jo biblioteka labai tikslingai sukomplektuota — tik gamtos, medicinos tematikos leidiniai, žodynai. J. Pabrėžos biblioteka ir jos likimas nusipelno atskiro straipsnio ir apskritai didesnio dėmesio. Šiuo atveju ji yra tik knygų prekybos istorijos pavyzdys.

Šiais pavieniais cituotais marginalijų pavyzdžiais, aišku, nesiekėme didesnių apibendrinimų. Jie galimi tik sudarius bibliotekų fondų marginalijų kartotekas. Bet ir iš cituotųjų pavyzdžių matyti, kokios brangios buvo knygos XVI—XVIII a. Jų įsigyti galėdavo tik labiau pasiturinti visuomenės dalis, dažniausiai dvasininkai. Marginalijose užfiksuotos knygų įsigijimo aplinkybės, knygų kainos, įvairaus pobūdžio skaitytojų pastabos teikia puikios medžiagos tyrinėti knygų funkcionavimą visuomenėje, o kartu ir kultūrinį-socialinį praėjusių epochų gyvenimą.

Vilniaus universiteto biblioteka

[teikta 1993 m. sausio mėn.

ALMA BRAZIONIENE

ABOUT MARGINALIA AS THE SOURCE OF THE BOOK TRADE

S u m m a r y

Marginalia are the manuscript inscriptions in the books. The investigation of it gives us an interesting material on the prices of the books in the past. The marginalia card-indexes are in the Library of Lithuanian Academy of Science and in the Library of Vilnius University.

The marginalia with prices of the books of the 16—18th centuries and Pabrėža's books collection are analysed. The prices of the books are compared with the prices of milk, corn, oxes etc. These examples show that the books were very expensive and therefore available only for the small part of the society. For example, the priest J. Pabrėža could buy only one book of the 18th century for money got for five Mass held in Kretinga.

Only complete description of the funds of the old books in the libraries and the exhaustive card-indexes of marginalia would give the rich material for the history of the book trade in Lithuania.